

1. RUSKI (858) ai

ruski (858), [roski].

sg m N ruski (84). ◇ G ruskiego (41); -ého (8), -(e)go (33). ◇ D ruskiemu (20); -ému (4), -emu (1), (e)mu (15); -ému *MurzNT, PudłFr*; -ému : -emu *SarnStat* (2:1). ◇ A ruskiego (6), ruski (6); -ého (2), -(e)go (4). ◇ I ruskim (21), ruski(e)m (3); -(e)m *LibLeg, PaprUp*; -im : -(e)m *MiechGlab* (1:1). ◇ L ruskim (6). ◇ V ruski (26). ◇ f N ruskã (13), rusk(a) (13). ◇ G ruskiej (57); -ěj (25), -ej (1), -(e)j (31); -ěj : -ej *SarnStat* (24:1). ◇ D ruskiej (5); -ěj (2), -(e)j (3). ◇ A ruskã (27). ◇ I ruskã (4). ◇ L ruskiej (12); -ěj (3), -(e)j (9). ◇ n N ruskie (26); -é (6), -(e) (20). ◇ G ruskiego (34); -ého (15), -(e)go (19). ◇ D ruskiemu (3); -ému (1), -(e)mu (2). ◇ A ruskie (16); -é (2), -(e) (14). ◇ I ruskim (18). ◇ L ruskim *SkarJedn* (3), ruski(e)m (1) *ComCrac*. ◇ pl N m pers rusczy (16). subst ruskie (79), ruskijé (1) *PaprUp*; -é (2), -e (1), -(e) (77); -é : -e *SarnStat* (1:1). ◇ G ruskich (158). ◇ D ruskim (15). ◇ A m pers ruski(e) (10). subst ruskie (69); -é (6), -(e) (63). ◇ I m ruskimi (3), ruski(e)mi (2); -imi *StryjKron* (2); -(e)mi *OrzQuin*; -imi : -(e)mi *SkarJedn* (1:1). f ruskimi *StryjKron* (3), ruski(e)mi (2) *MiechGlab, BielKron*. n ruski(e)mi (3), ruskimi (2); -(e)mi *BielKron, PaprUp*; -(e)mi : -imi *StryjKron* (1:2). ◇ L ruskich (41). ◇ skostn sg n D po rusku (9).

Sł stp notuje, Cn s.v. pop, Linde XVI – XVIII w.

1. Odnoszący się do Rusi i Rusinów a. z nią (nimi) związany, a. do niej (nich) należący, a. z (od) niej (nich) pochodzący itp.; *Ruthenicus Miech, JanStat; Rutenus Miech* (784) : Tamże wojewodę Węgierskiego (który od swego króla Bele posłany z ludem, między gorami Ruśkimi na mieście jednim kłosem Kłosa zowią iemu był zastąpił) poraził i zwyciężył *MiechGlab* 14, *7v, **5v, **7v, 3 [3 r.], 4 (12); Item/ gdyby sol Ruśka niemogła być w Bydgoszczy/ tedy tym co iey używali wolno używać soli takiej/ iakiej mogą dostać *UstPraw* E, E [3 r.]; Kto czytał Ruśkie dzieje/ ten nie śniednie śpiewa/ iacy tam ludzie byli/ a Rycerze prawi. *RejZwierz* 81v, 92v; ośadziłem ja tobie Królu Podolskie pułte krainy/ napełniłem ludźmi/ oraczmi/ Miasteczki/ Wsiami Ruśkie pułtynie *OrzRozm* R4, P3, R4; Król Swatopłuch z Boiarynem Ruśkim był iego [*Borzywoja*] kmotrem. *BielKron* 322; A tak wymyślił [*Bolesław Śmiały*] Ruśkich krain dostać poki iego dziad Chabry granice żelazne założył. *BielKron* 348; A gdy knim przyciągnęły wojśka Ruśkie/ podkuli nie Polacy z wódy Włodzimierzowemi *BielKron* 359, 322, 336, 343v, 345v [3 r.], 347v (53); *OrzQuin* Bv, Q4; *RejZwierc* 255v; A gdy Polacy Ruśkie Krainy opánowali/ byli też pod ich posłuszeństwie^m według Ruśi/ wżakże nigdy wiernie/ bo ją nie wstawiczyney myśli. *BielSpr* 69, 70; *MycPrz* II C4v; O Stawiech Ruśkich. O Tych Stawiech nic nie chcę pić/ abowiem z iakim ié rozmyśłem buduię/ takim ié też śpułzczię. *Strum* K3, K4v; *BiałKaz* H3v; *BudNT przedm* d3; (nagł) Mikołaj Herbort z Dzyedziłowa. (-) [...] Bo to nález Hektor Ruśki i mur kraini tego/ Wietfzą my sławę mamy niż Troyanie z niego. *PaprPan* Xv, B4, C3, F4, F4v [2 r.], G4 (16); Trzecia część. O przestrodze i w pominaniu Narodów Ruśkich przy Grekach śtojących aby się z Kościołem S. i z śtolicą Rzymską ziednoczyli. *SkarJedn* 331, kt, A4v, A5v, A6v, A7 (47); Obacz czytelniku. Iż Ruśkie krainy nie tylko od Greków/ ale i od Rzymkiego kościoła nawroczone są do wiary przesławney *SkarŻyw* 576, 357, 575 marg, 576, 576 żp; Serbowie/ Karwaci/ Bielanie/ Pomorczy i infze Sławienkiego ięzyka narody Ruśkie/ roznyimi przezwičkami od roznych krain i Xiążąt są nazwane *StryjKron* 115; Kroniká Ruśka wípomina/ iż Włodimirz ciągnął do ziemie

Sudanfkiey/ y opánował główne Miáľto Sudam/ ále coby to była won čás zá kráiná niewiemy. *StryjKron* 165, kt [2 r.], A, 16, 86 [5 r.], 100 (143); *CzechEp* 14; *KlonŻal* B4v; *BielSjem* 31; *PudľFr* 27; *KochProp* 12; *GostGospSieb* +3v; *KoľakCath* A3v, A4; áby Zupnik náľz Ruľki był powinien w káždym roku [...] wyftáwiác w Bydgoľczy/ iedenaście tyśięcy beczek łoli *SarnStat* 394, 8, 37, 39, 87, 114 (71); *KlonKr* Cv; VOTVM Szláchćicá Polskiego/ Oyczyznę wiernie miľuiącego. O záłożeniu łkárbu Rzeczypoľpolitey/ y o obronie kráioiw Ruľkich. Nápiľáne od Authorá/ Roku 1589. *VotSzl kt*, A4, Bv, B2v, B3, B3v (9).

W charakterystycznych połączeniach: ruska(-i, -ie) armata, bachmat, bojar (6), bojaryn (2), dziedzic (18), dzieje (3), dzierzawa, feuda, gory, granica (2), gwałt, hetman (2), historyja (3), historyk, jedynowładca (2), jedynowładztwo, jenerał, kraina (29), kraj (23), krol (9), krolestwo, krolowa, kronika (15), latopiszec (12), lenno, lud (3), łup, mąż, mędrzec, miasto (3), moc (2), monarcha (4), monarchija (4), mytnik (2), namowa, narod (58), narzekanie, niewiasta, niezgoda, oboz, pan (29), panięta, panna, państwo (17), pisarz, pisma (3), plemię, pokoj (2), pokolenie (2), poseľ, przewod, pustynia, rodzaj, roki, roztyrki, rycerstwo (3), rzeczpospolita, siła, sol (23), srogość, starosta, staw (2), strona (4), szkoła, szlachta (10), upad (2), utarczka, wieś, więzienie, wojna (4), wojsko (16), zamek (5), zdrada, żupnik (10), żupy (14), żyd.

[Przysłowie [prawdopodobnie skrót myślowy przysłowia: Cztery rzeczy nie do rzeczy: noga w szczudle, a mysz w pudle, koza w sadzie, Rusin w radzie:] Co się tycze drugiej próby, za Odnowskim, tedy chyba żeby prze pieniądze, ale jeśli prze co innego trudno by się, ile na takie wojewodztwo, przygodzić miał, a też sam był przy nas jakoby ruska koza [odczyt niepewny, bardziej prawdopodobna lekcja: koza; w rkp: kółła] *ListyPol* II 1548/183.]

Wyrażenia: »język ruski« [szyk 7:2] (9): ku połdniu iefzce łą oľtatki ludu Circaľľow, ktory narod był barzo okrutny á walcźny rodzaui y ięzika Ruľkiego [gentes ... genere et lingua Rutheni]. *MiechGlab* 76; W tey Nátoliey łą rozmaíte ięziki/ Grecki/ Włofki/ Tátárľki/ Wáľáľki/ Ruľki/ Ormiáńľki/ Zydowľki/ y inne. *BielKron* 260, 385; Abowiem wľzytki te ięziki/ Polľki/ Czeľki/ Ruľki/ Chárwácki/ Boľneńľki/ Serbľki/ Raczki/ Bulgárľki/ y ine/ był pirwey ieden ięzyk/ iáko y narod ieden Słowáńľki *GórnDworz* F4v, F4, F4v, F6v; Trzebá było y ná Polľki ábo Ruľki ięzyk przekłádác Ruľkim Narodom/ rzeczy ku temu łľużące: żeby rychley prawdę obaczyli. *SkarJedn* 381, 362; [*StryjKron* 109 (*Linde*)].

»książę(ta), kniaź, księdzowie ruski(e) (a. ruscy)« [szyk 58:41] (95:3:1): Wľzakoż to prawda iż kxiążęta Ruľkie z łwimi woľki na on čás powľstawľzy z ziemie Ruľkiey y z Przekopu przelľi Iliricum Karwathľką ziemię y Dalmaty, iednak tam nie zoľtali *MiechGlab* 51, **6v, **7, 18, 33; *LibLeg* 10/95; Oľthátnią bitwę miał Boleľľaw z Iároľľáwem Ruľkim kľiążęćiem gdy chćiał do Polľki bez wieści wtárgnąć *BielKron* 345; Wypráwił łie Krol przećiw iemu [*Włodzimierzowi, księćiu przemyskiemu*] z woľkiem/ on też z Ruľkiami kľiążęty przećiw iemu *BielKron* 353; Ruľkie kľiążęthá z Litwą widząc roľterki domowe v Polľkich kľiążáth/ wćiągnęli wielką mocą do Mázoľz bez wieści łátá Páńľkiego 1262 obegnáli Semowitá y poimáli ná łázdowie ná dzień S. Ianá krzćicielá/ ktorego Swárno okrutny Ruľkie Kľiążę śćiał *BielKron* 362; á od tego czału Tátárowie roľkázowáli kľiędzom Moľkiewľkim y Ruľkim *BielKron* 428, 325v, 344, 345 [2 r.], 347 [2 r.], 347v (39); vpadł [*ruski książę*] do nog iego/ y z łwimi dworzány y domem łwym wvierzył/ y ochrcźzony iefť (*marg*)

Książę Rułkie y złudem łwym vwierzyło. (-). *SkarŻyw* 576, 576; [*Bolesław Chrobry*] Roku 999. od Ottona wtorego Cefárzá w Gnieźnie koronowany/ uczynił przymierze z Wołodimirzem Xiążęciem Rułkim *StryjKron* 165; Wołoder też Xiążę Przemysłkie zebrałszy łie zinznymi Xiążęty Rułkimi chciał ząbronić burzenia łwego państwa *StryjKron* 209; Xiążętá Ruskie ziechawłszy łię ná Siem do Kijowá/ wrádzili ná Połowcow łpólną mocą ciągnąc *StryjKron* 235; iáko Cromerus/ Długofłus y Miechouius [...] piłzą/ Roku 1241. ciłz Cárzowie [...], Pobiłszy Kniáziow Rułkich do Polłki przez Rułkie kráiny przyłzli *StryjKron* 265, 115 [3 r.], 120 [2 r.], 165 *marg*, 180, 190 [4 r.] (45); Rułkije Xiázeta y inłzi narodowie znaligo [*Bolesława Krzywoustego*] Panem łobie poteznem *PaprUp* B2v, Bv; á Miłtrz łam/ Zakón [...] y poddáni ich máią przerzeczoné Książę Swidrygałá opułłić ná wieczné czály: y nigdy iemu ábo którémukolwiek Książęciu Litewłkiemu y Rułkiemu pomocy/ rády/ przeciwko nam y potomkom náłzym [...] nie będą dodawác *SarnStat* 1069, 105, 1082, 1086, 1108; *VotSzl* B.

»księstwa ruskie« [szyk 6:3] (9): Po łmierci Bolełławá łyná Troydenowego kfiążęciá Mázowieckiego/ przypádlý ná Kázimierzá bliłkołciá kfięłtwá Rułkie/ Lwowłkie y Włozimierłkie *BielKron* 374; [*Bolesław Śmiały*] Przyczynił ku Koronie zacne Rułkie Kfięłtwá/ Náđ ktoremi nie mogli inłzy mieć zwycięłtwá. *PaprPan* Dd4; Ten Włozimirz Monomach [...] Rzeczpołpolitą Rułką vpádlą [...] wyđzwignął [...] y włzyłtki Xięłtwá Rułkie rozerwáne y rozno rozłzárpane z nowu dzielnołciá łwoią w iedno práwie ciáło łpoił/ złączył/ y w Monarchią álbo w łedinowładłtwo po łtáremu przywiodł *StryjKron* 210, 195 [2 r.], 245, 270, 285, 395.

»miesiąc ruski« = *bardzo długo* (1): V dworu też zás wytrwałz miesiąc Rułki/ Niłzi przybiją ná drzwi reiełtr Prułki. *KlonFlis* H3v.

»ruska mowa, rzecz« [szyk 1:1] (1:1): Liwłáncka mowá miełzana z Ruską y Litewską *BielKron* 438; WOłofzy/ po Rułku Włofzy łie rozumieią/ nie od Flaccułá wezwáni tym imieniem/ iáko Syluius piłze/ kthory nie rozumiał Rułkiewy y Polłkiewy rzeczy/ ale od Národu Włofłkiego/ bo z Włoch przyłzli *BielSpr* 68v.

»pasieka ruska« = *kryty dół do przechowywania produktów spożywczych* (1): Siri, Piwnice/ párski álbo doły w ziemi do chowániá żytá należące/ páłieki ruskie mogą też być zwáne. *Mącz* 396b.

»ruskie pismo« [szyk 4:4] (8): włzelákie lifty y Przywileie którýmkolwiek piłmem/ Lácinłkim/ Polłkim/ álbo Rułkim piłané [*zachować chcemy*] *SarnStat* 1061; do nich [*do Kijowa*] lifty nieiákim innym/ iedno Rułkim piłmem piłané y odpráwowané byđz máią czály wiecznémi. *SarnStat* 1062 [*idem* 1191] 862, 863, 872 [2 r.], 1190, 1191.

»według ruskiego rachunku [= *kalendarza*]« (1): Potym Roku od łtworzenia Swiátá według Rułkiego ráchunku 6865. [...] Carz Tatarłki [...] Brátow inłzych dla chciwołci pánowániá pobił *StryjKron* 416.

»ruskie słowo« [szyk 2:2] (4): [*Połowcy*] co łie wykłáda z Słowienłkiego, Rułkiego/ y Mołkiewłkiego łłowa [*sermone Slavorum Rutenorum et moskovitarum*] iakoby Lupieżce á drapieżni *MiechGlab* 35; *Górndworz* F5v; Polacy połpolicie oney krainy mowy w piłaniu wżywáią/ zktorey kto rodem. Lecż ia nie trzymałem łię tego zwyczáiu/ [...] Znaydziełz tu łłowa wielgopolłkie/ znaydziełz Krákwłkie/ Mázowieckie/ Podłáłkie/ Sęđdomirłkie/ á bez máła y Rułkie. *BudBib* c; iełli kto

względem pożytku pieniędzy pożyczca [...]: To zową lichwą, podobno od Rułkięgo łłowá lichó, to ięft, źle lichwá rzeczóna ięft *SarnStat* 1273.

»ruskie wojewodztwa« [szyk 1:1] (2): káždy któryby *praetenderet* żeby mu *bona nullo iure* były odięté/ ma ná piérwzė á nadálęy wtóre Roki ziemkié/ któryby był z Máłopolłkich Woiewódtw w Krákwie/ [...] z Rułkich wřzech we Lwowie/ z Mázowieckich w Wárszawie/ dáć ię wpifáć w Reyętr. *SarnStat* 140; Podczáfzy, Stolnik, Cześnik, Podřtoli, máią byđz w Rułkich Woiewódtwách *SarnStat* 233.

»ziemie ruskie« [szyk 52:26] (78): A nayeden rok szeym ma bywacz naszyemy a na řtronye szeym náfchych podolłkych a Rułkych Ana drugi rok naszyemy na Brzegv *MetrKor* 34/134, 34/133, 40/810; w Rułklich ziemiach częřto ludzie giru požiwaią *FalZioł* I 96a; *OrzList* hv; Potym Boleřław poiął zá małżónkę Wifęřławę iedyną dziedziczkę kfiążąth Rułkich/ po ktorey náń řprawiedliwie przypadły Rułkie ziemie. *BielKron* 348; Tęgo czáfu Tátárovie Rułkie ziemie woiowáli/ przeciřw ktorym Krol wypráwił řyná Olbráchtá *BielKron* 397, 301, 322, 350 [2 r.], 360v, 364v (15); Tátarzyn Rułkie ziemie/ do końcá řplundrował *BielSat* Hv; *RejZwierc* 273v; *BielSpr* b2; *BiałKaz* H4; Pánofzá. Tho ięft/ Wyřławienie pánów y paniąť ziem Rułkich y Podolłkich/ z męřthwá/ z obyczáiow/ y z inřnych řpraw pocźciwych *PaprPan kt*, A2, A4v; Potym Wołodimirz przeřtręgáiąc áby ię po řmierć ięgo Synowie niewáđzili o Pánřtwá y Ziemie Rułkie/ ták miedzy nich Monorchią [!] Rułką rozdzielił *StryjKron* 165; Dla zgwálcenia Pořłow Rułkie ziemie od Połowcow/ iáko małz wyřłzey Liflanty od Polakow/ y Mořkwy etc. vpáđły. *StryjKron* 672 *marg*, 120, 121, 135, 195, 235 (14); Tátarzyn Rułkie ziemie częřtokroć plundruie/ A przedřię przeciřwko im nikt ię nie gotuie. *BielSen* 19; SKárzyli ię obywátele ziem Rułkich/ iz nietylko ná drógách/ ále y w domiéch řwycz niebefpieczeńřtwá odnořą od rozbóyników. *SarnStat* 502 [*idem* 395] 8, 88 [2 r.], 127, 384, 395 (35). Cf »wojewoda ruskich ziem«.

Zestawienia: »księřstwo ruskie« [szyk 13:1] (14): pořtrzelá [Deszpot] lud Krolewřki/ otářł řye o Hetmanów Koronnych oczy: przeřzedł Księřstwo Rułkie do Wołoch *OrzRozm* C3; *BielKron* 436v; Sarmatia Europaea, Wřziřtko królewřtwo Polskie węřpołek s Xięřtwy ku koronie náleżácemi/ yáko Pruskie/ Ruskie [...] Litewskie *Mącz* 368d; Grunth y wřzyřtko Księřstwo Rułkié/ ia Polak dobywřzy go pod Rułkiem Pány/ pod řrogimi Tyránny/ w iednom ćiáło Króleřtwá Polłkięgo/ pod iednym Królem/ y pod iednym Práwem złączył. *OrzQuin* Q4; Tám zaráz řpolnymi głofy Alexandrá [...] Kázimirzowego řyná czwartęgo [...] ná Wielkie Xięřtwo Litewřkie/ Zmodźkie y Rułkie wybráli *StryjKron* 667, A, 285, 360, 482, 497, 707; Zygmunt piérwřzy wřzyřtko Rułkié Księřtwo przypuřcza do wolnořci tęy którą Polacy máią. *SarnStat* 1045, 1045, 1068.

»wojewoda, wojewodzie, wojewodzina ruska(-i) (a. ruskich ziem)« [szyk 26:2] (23:4:1): wyřłalysmy byly [...] nyzey Napyszanęgo Tho yęřth wyelmořnego otha zchoczka woyewoda Rułkych zyem *MetrKor* 34/133; Wřchithki wřřawy i articuli, ktore [...] Nyęgdř rułki, a therář Sandomirřki woyewoda [...] wřřawyl. thi mayą bicz mocno dzyerzany. *MetrKor* 40/815; Panowie IchM [...] wyprawili z pořrodka siebie ku pořłom sztyrech senatorow, pana z Tęczyńa wojewodę krakowskiego, pana Zborowskiego wojewodę kaliskiego, pana Sieniawskiego wojewodę ruskiego i pana Ocieskiego kanclerza koronęgo *Diar* 39; *RejZwierc* aa4v, bb3 [2 r.], bb4, 51, 51v, 78v; řam Pan BOg

nas Woiewody Rułkiego chlebem broni. *OrzRozm* N4, N4, R3, R3v *marg*; znowił Cefarz swoię lieftrzenicę corę Woiewody Rułkiego dąć za małżonkę krolowi Bolełławowi imieniem Rylzchę. *BielKron* 345, 399, Mmmmm2; *RejZwierc* 254v, 274v; (*nagł*) Ian Sieniawłki Woiewodziec Rułki. (-) Wlerz mi choć wzrołtek mały ále íprobuy chcefzli/ Wízytki tu mężne síły Hirkułowe wełzły *PaprPan* C3v, Cv, C4, V v [2 r.], Ffv; *PaprUp* B4v; *ActReg* 132; PANNIE IADWIDZE TARLOWNIE (potym Woiewodżiney Rułkiew) kwoli. *SzarzRyt* D2v.

»województwo ruskie« [*szyk* 14:5] (19): w Ruskiem voyevodstvie mayá bicz łądzone trzikroc z roki ziemłkie *ComCrac* 15; Ná Lwá łtárożytny Kleynot zacnego Woyewodctwá Rułkiego. *PaprPan* ktv; O naprednieifzich paniech Woiewodcthwá Rułkiego *PaprPan* C; A obránym y połánym ná ten Séym Koronny tymże obyczáiem y ná łtrawę opátrzenie będzie dawano/ iáko y innym Połłom Ziemłkim z Woiewodctwá Rułkiego. *SarnStat* 1193 [*idem* 1063]; NAznáczyłifmy Kommifsarze náłzé/ czyniáć dofyc Conłtuciam Séymów przełzłych/ do rozgrániczenia Wołyniá od Woiewodctw/ Rułkiego/ Podolłkiego/ y Belzkiego. *SarnStat* 1197, 55, 72, 87, 271, 279 (17).

»ruska ziemia« = *Russia Murm*, *Mymer*¹, *BartBydg*, *Miech*; *terra Rusiae JanPrzyw* [*szyk* 35:26] (61): *Murm* 34; *Russia*. *Reufenlandt*: Ruska ziemia. *Mymer*¹ 33; *Sarmatia*, *terra*, *ruszka ziemia*, *Russia BartBydg* 136b; *Zamyka* łie Rułka ziemia od połdnia Gorami Tatrami, á rzeká Tiras, ktorá oni zowá Neftr Od włchodu łie końci rzeká Tanais białim iezioem y Przezopłká ziemiá. *MiechGlab* 78; Ziemia też Rułka nad włzytkę zyzność śwá/ iefł obkwita w miedzie y w picu z niego wczynionym. *MiechGlab* 78, **5v, 1, 2, 5 [2 r.], 6 (19); *LibLeg* 10/95; pan Iakub y alexy postápiły Imienia Nohaczowskiego w Ruskiei ziemy w belskim powiáczie panu Cziechonowskiemv *ZapWar* 1548 nr 2668; w Rułi z Miáft y z Miáfteczek áppelluiá do Rádziec Lwowłkich/ dla tego iż we włzytkiew Rułkiew Ziemi/ Lwow iefł Miáfto naprednieyfze y nagłownieyfze. *GroicPorz* bbv; *RejZwierz* 78; [*Herbortowie*] z Czech wylzedłzy z Krolém Kázimierzem wielkim Rułká ziemię pod moc Polłká podbili *OrzRozm* S, C3 *marg*; Rułzył łie [*Bolesław*] do pośzrodku ziemi Rułkiew/ á tám Iárołławowi dzierzáwy pobráł *BielKron* 345v; Iágiełło [...] Zyemie/ Litewłká/ Zmodzká/ Rułká/ ku Polłzce/ iáko przez połły bráćiá śwá obiecał/ przyłáczył *BielKron* 381v; Bráćiá áłlegowác będe/ Poboru nie zwołę/ ziemię Rułká/ Mołkwie y Tátárom otworę *OrzQuin* C2v, E4, Y4; STárożytnie włzyłtkich Sławańskich narodow źrzodłá y máćice Rułkiew ziemi/ y ich sławne pokolenia/ łkądby y sktorey przyczyny áłbo włafnołci/ Rułiá názwáne były *StryjKron* 110, 185 [2 r.], 269; *GostGospSieb* +3v; iż Kijów był y iefł główą y głównym Miáftem Rułkiew Ziemi *SarnStat* 1057, 69 [2 r.], 88, 115, 373, 461 (10). Cf »krol polski, (...) ruskiej ziemi pan«.

Zestawienia tytułarne w formułach dyplomatycznych, dedykacjach itp.:

~ [*W odniesieniu do władczy będzącego krolém (a. krolowá) Polski i księciem ruskim (a. księżną ruską)*]:

»wielki(e) książe (a. ksiądz) litewski(e), (i) ruski(e) (*itd.*)« (2): PAnowie Koronni [...] ziecháli łię ná Siem do Piotrkowá/ dla Electiew Krolá nowego [...]/ támże ná dzień łwięty poczęcia Pány Máriey/ Sigmuntá Kázimirzowego piątego Syná Wielkiego Xiędzá Litewłkiego/ Rułkiego/ Słáłkiego/ Opáwłkiego/ Głogowłkiego etc. łpolnymi głółfy Krolém Polłkim obwołáli/ y wybráli *StryjKron* 707; y owłzem żadného inęgo nie máią rozumieć y mieć zá Książe Wielkié Litewłki y

Rufkié: iedno który zá náfzým zwoleniém Królewfkim/ iáko Zygmunt przerzeczoné Książę Wielkié dźiśieyfzé ieft wybráné *SarnStat* 1070.

»krol (polski), wielki(e) (a. nawyższe) książę (a. ksiądz) litewski(e), ruski(e) *itd.*« (15): Tho wfífthko wyfzey pyífano, slvbvyemy yego miłofczy panu a panv Sigmvnthowy krolowy polfkciemv vyelkyemv xyandzv Lythewfkciemv Rvfkiemv Prufkiemv Mafoveczskiemv y daley y synovy ye⁸⁰ miłofczy Krolowy mlodemv y pothomkom yego [...] dźierzecz y vypelnycz *LibLeg* 6/160v, 6/77v; *BielKron* 429v; *ZapKościer* 1582/32v; Zygmunt III złaski Bozey Krol Polski wielkieXiążę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmodzkie, Inflantckie etc. etc. *ActReg* 143; A ták my Władyfław z łáfki Bożey Król Polfki/ y ziem Krákowfkiéy/ Sędomiérfkiéy/ Siérádzkiéy/ Lęczyckiéy/ Kuiáfwiéy/ Litewfkié Książę nawysfzé/ Pomorzkié/ Rufkié. Oznáymuiemy [...] *SarnStat* 1067, *3, 19, 347, 851, 995 (10).

»krol polski (a. krolestwa polskiego), wielki(e) (a. nawyższe) książę (a. ksiądz) litewski(e), ruski (a. ruskiej ziemi) *itd.* pan (i (a) dziedzic)« (50): Sigmunth sbozey myłofczy krol polsky. wyelky kxyądz Lythewsky. Rufky prusky y daley pan y dzyedzycz. Iawno czynymy thym tho Lystem wfzyczkym nynyeyfchym. pothem bądączem Ize [...] *MetrKor* 34/133; Ia. S. slvbvyą y przyfzyangam yfz Nayáfznyeyschemv Xyanfacyv a panv, panv Sigmvnthowy fz bofey myłofczy Crolewy polfkyemv wyelkyemv xyanfacyv Lithewfkyemv, Rvfkyemv. prvfyemv panv y dzyedzyczv panv memv myłofczywemv, y yego Crolewfyey myłofczy potomkom Crolom polfkym, bandą wyerzen, poddan, y polfvfchen *MetrKor* 40/174, 34/268, 287v, 288 [2 r.], 37/1, 1v [2 r.] (14); *LibLeg* 6/114v, 11/106v; Sigmunt z Bozei łaski, Krol Polski, Wielki Xiądz Litewski, Ruski, Pruski o Mazowieczfki rć. pan i dziedzicz *ComCrac* 11; Naiafnieifzym y na mocnieifzym Xiazetom Panom/ Panom/ Sigmvntowi Starfzemv y Zigmvntowi Avgvftowi Zynowi/ Złáfki Bozei: Krolom Polfkim/ Wielkim xiążętom Litewfkim: Rvfkim/ Mazowieczfkim/ Prvfkim etc. Panom y dziedziczom/ Panom moim miłofciwim fczczęcia/ zdrowia y długego panowania W.K.M. życzy. Ian Seklucian. *SeklWyzn ktv*; *MurzNTSekl* A2; ZYgmunt Auguít z łaski Bozey Krol Polski/ wielki Kfýądz Litewfki/ Rufki/ Prufki/ Mázowiecki/ Zmodzki. etc. Pan y Dzyedzic. *UstPraw* Kv; *BibRadz* *2; *SarnUzn* A2; *GórnDworz* A2; Nayáfny[eyfzem]u Kfýążęcyu Zygmuntowi Auguítowi/ możnemu/ á fławnemu Krolowi Polfkyemu/ Wielkiemu Kfíędzu Litewfkyemu/ Rufkiemu/ Prufkiemu/ Mázowieckiemu/ Zmodzkiemu/ y inych wiele zyem Pánu y Dzyedzicowi/ Pánu fwemu záfwdy miłofciwemu/ Polak profty fługá y poddány/ fłuzby fwe wierne opowieda. *RejPos* A3; *WujJud* a2; Władyfław z łáfki Bożey Król Polfki/ y ziem Krákowfkiéy/ rć. Książę nawysfzé Litewfkié: Pomorzki/ Rufki/ Pan y Dźiedzic: oznáymuiemy ninieyfzym liftem/ [...] *SarnStat* 218, 8, 9, 11, 368, 381 (26).

»krolowa polska, wielka księżna litewska, ruska *itd.*« (1): NAIASNIEYSZEY PANIEY, PANIEY ANNIE, Z LASKI BOZEY, KROLOWEY Polskiéy, Wielkiéy Xięznie Litewskiéy, Ruskiéy, Pruskiéy, Mázowieckiéy, Zmudzkiéy, Inflantskiéy, etc. etc. *SiebRozmyśl* A2.

»krolowa polska, wielka księżna litewska, ruska *itd.* pani« (1): Náiáfnieyfzey Pániey á Pániey Annie Iágiełownie z łaski Bozey Krolowej Polfkicy/ Wielkiéy Kfíężnie Litewfkiéy/ Rufkiéy/ Prufkiéy/ Mázowieckiéy/ Zmuckiéy/ Iflánckiey/ rć. PAniey á Pániey mnie miłofciwey. *SkarŻyw* A2.~

~

[W odniesieniu do suwerennego władcy na Litwie i Rusi, zwierzchnika pomniejszych książąt (przed unią z Polską lu

»wielki ksiądz litewski, ruski *itd.*« (7): Ringolt gdy się wwiązał w Zmodźką y Litewką Ziemię/ iáko Opiekun/ á k temu miał oyczytych Xięstw Ruśkich kilko/ [...] dopiero się począł pić Wielkim Xiędzem Litewkim/ Zmodźkim/ y Ruśkim/ ktorego tytułu przedtym iego przodkowie nie wzywáli *StryjKron* 285, 285 [2 r.], 288, 482, 567, 592.~

Zestawienia w funkcji n-loc:

~ *Miejscowości* (4):»Ruski Brześć« [szyk 1:1] (2): A gdy Alexender krol polski y ksiądz Litewki Siem miał w Ruśkim Brześciu [*in Brzescie Rutenorum*]. Rośkażał Siachmethowi aby tam przyjechał *MiechGlab* 31; *BielKron* 401v.

»Nowe Miasto Ruskie« (2): Zálécenié Ianá Herbestá: z Nowého miásta Ruśkiego/ rodaká. *BiałKat* 361 marg, 361.~

~ *Ujście rzeki* (1):»Ruski Przewoz« (1): gdzye yeft krzynca od yniczkiechv powierch wyerchowyn Brzezańskich az do Czarowej Crynycze od Czarowej Crynycze do wlczia Bohv gdzie wpada wniepr y w morze a zową tho ruśkym przewozem. *LibLeg* 11/78v.~

Zestawienie w funkcji n-ethn: »Kozarowie ruscy« = *tureckie plemię, które w VII w. utworzyło potężne państwo między Morzem Kaspijskim a północnym wybrzeżem Morza Czarnego, podbite w X w. przez Ruś* (1): SWátoślaw okrczoney Heleny fyn Ruśkie Książę/ zwalczywłszy kozaki [*zapewne błęd zamiast: kozary*] Ruśkie dań ná nie włożył [*Cf SWantosław [...] naprzód ná Kozary álbo Koffery ludzi Ruśkiego narodu/ ktorzy mu sie z mocy wybijali/ ciągnął StryjKron* 126] *BielKron* 344.

Szeregi: »moskiewski i (albo) ruski« = *Rutenus et Moskovitus Miech* [szyk 4:2] (6): *MiechGlab* 35; O Moskiewskim álbo Ruśkim narodzie/ rozmáicie piáli stárzy HiŃtorykowie *BielKron* 427, 426, 428; Swidrigáilo Podole z Ruśką y Moskiewką pomocą burząc poimał był Teodorá [...] Xiążę NieświeŃkie *StryjKron* 582, 120 marg.

[»ruski albo ros(s)iejski«: Włzákże Moskwa y wŃzyŃcy Biełoruśacy nieprzyimuią tych wŃzyŃtkich wŃzŃzey pomienionych narodu Ńwego Ruśkiego álbo RuśieyŃskiego wywodow/ y nazwiŃk iáko niktzemnych y z prawdą sie niezgadzáiácych. *StryjKron* 113, 114.]

Wyrażenie przyimkowe: »po rusku« = *w języku ruskim* (9): Hippanis rzeka, Bug po ruśku. *MiechGlab* **; Ńioło to ieft wieś po ruśku *MurzOrt* B2v; BoryŃtenes po Rusku Dniepr rzeká sławna *BielKron* 432, 300v, 350v, 430v; *OrzQuin* L4; *BielSpr* 68v; *StryjKron* 275.

2. *Prawosławny (czasem może też greckokatolicki) (o religii chrześcijańskiej obrządku wschodniego)* (74) :

W połączeniu szeregowym (1): Tym obyczáyem my też zowemy/ Kámyenycki/ Chełmfki/ Krákówfki koŃcyoł/ zową też drudzy AnyelŃki [= *angielski*]/ Ruśki/ Grecki *KromRozm III* D8.

Wyrażenia: »ruska reliija« [szyk 2:2] (4): [*Bolesław SwidrygaŃło*] był Ruśkiey Religiey przychylniejszy *StryjKron* 567; tá zacna Fámilia w Ruśkiey zówŃze religiey bylá. *WysKaz* 42; Z Ńtrony Religiiéy Ruśkiey co Krolowie PolŃczy pozwaláią: pátrż w księ(gach) wtórych *SarnStat* 1045, 115.

»ruska wiara« (6): Arcybiskup Kijowfki/ Ńtárał sie o to iákoby mogł ziednoczyć Ruśką wiarę s PolŃką *BielKron* 388, 374, 385v, 401; Lubárt iuŃz się był przed tym dawno ochrzcíł w Ruśką wiarę gwoli żenie Xiężnie WłodimirŃkiey *StryjKron* 437, 427.

»ruski zakon« [szyk 1:1] (2): *SkarJedn* 382; Krol Iágieło [...] wziął w Małżeńftwo czwartą żonę Zophią/ [...] krańną y vrodziwą w Nowogrodku według Miechouiułá z Rułkiego zakonu w Rzymłki przechrzczoną *StryjKron* 552.

Zestawienie: »Kościoł ruski« = *religia prawosławna*; *też wspólnota jej wyznawców* [4:1] (5): *KromRozm III* D8; Ták Grecki y Rułki kościoł/ będąc bez Zborow S. bez náuki/ bez porządnych páfterzow/ y to co dobrego fię z początku wśiało/ zepłować fię musi *SkarJedn* 341, A*v, 39, 356.

Szereg: »ruski abo grecki« (1): Przetofz iefli ieft wiele wiar Chrześciańfkich/ y wiele łobie kościołow roznych/ iż inny ieft/ iáko tu w Wilnie ná to pátrzem/ Zwingliáńłki/ inny Luterłki/ inny Nowokrzczeńłki/ inny Rułki ábo Grecki/ inny Rzymłki álbo Láćinłki *SkarJedn* 39. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

a. *O wyznawcach wiary prawosławnej, też o osobie (zwykle duchownej) pełniącey jakieś funkcje w hierarchii kościelnej (26)* : w Kijowie [...] mieszkał Metropolit á nawyłłzy bífkup Rułki *MiechGlab* **5, *8, **v, **3v; y tu v nas w Przemyślu Władyká/ to ieft Bífkup Ruski/ we Młzą ná Orle łtoi/ ná znák zwierzchności Kápłáńłkiey/ nád włzytkie Celárze y Krole. *OrzRozm* G4v; *SkarJedn* 290; Zywoł S. Bonifacyułzá Apołtołá Rułkiego y męczeńniká *SkarŻyw* 575 *marg*, 576 *żp*; A Micháilo nie máiac mocy ná odpor Litwie/ drugi raz do Mołkwy ziachał/ támże go Humion [= *przełożony klasztoru w kościele wschodnim*] Rułki w iednym Monáłterze Profkurem [= *chlebem liturgicznym w kościele prawosławnym*] otruł *StryjKron* 597; [iż niedawnego czáfu było zámiełzanie y trwozá nie małá/ miedzy Metropolitem Kijowłkim Rołkim Micháłem [...] a miedzy Chrześciańłkim mnołstwem ludzi narodu Rołkiego. *Ekthesis* 1].

Wyrażenia: »chrześcijanin ruski« (2): Chrześciańin Rułki łwoie zbáwienie miłuiący [...] bez omiełzkania wyniç z odłzczepieńftwá winieñ ieft. *SkarJedn* [A*2], 383.

»ruski duchowny« [szyk 4:4] (8): Tołz fię y ná niłższe łtany rozłzerzyło: iłz włzyłcy Duchowni Rułcy/ v łwieckich łwoich łwego mieyłcá nie máia: á oni im w rzeczách Duchownych rołkázuią. *SkarJedn* 363; TO fię nie dla tego mowi/ ábył ty Chrześciańinie z Narodu Rułkiego [...] ták mowił: Gdy fię włzyłcy Rułcy Duchowni y łtárlzy ná to zgodzá/ tedy ia fię z Kościołem Rzymłkim ziednoczę. *SkarJedn* 383, 342, 366, 377, 385, [d9], [d10].

»mnich ruski postrzyżony« (1): Potym łie Pan Bog łmiłował nád Polłką gdy łie łámo złe poczęło gładziç/ gdy Mendoká krolá Litewłkiego zabił iego wnuk Stroynat/ á Stroynatá zálię Woylzáłk/ á tho był mnich Rułki połtrzyżony *BielKron* 362.

»pop, [bajtko] ruski« = *sacerdos Graeci ritus, Russicae gentis, religionis Cn* [szyk 5:3] (8): Za takowem podatkiem iłç mają zwyłłym obyczajem szosy, czopowe na miasta, podatki na popy ruskie, na młyny, rudy, na Żydy, Ormiany, kupce. *Diar* 79; Bázyli Płełzkow miáłtho wielkie y zamek wzyął/ przez dobrowolne podanie popow Rułkich *BielKron* 407, 428v, 432v; Acż Rułcy Popi nic około tego nie rozumieią/ co ofoby/ á co rzecz łamá w Sákrámeńcie *SkarJedn* 241; *SkarŻyw* 456 *marg*; iesliby kto [...] Ministra Ewangelickie⁸⁰ albo Popa Ruskiego zabił, ranił, vbił, taki [...] płacic toma [...] wedle conditiey vkrzywdzonego *ActReg* 18; *WujNT* 35; [*LustrRus* I 27, 28; [*Ma byç uznany za gwałtownika ten*] Kto by rozumiejąc się być w czym od kapłana katolickiego albo księdza

ewangelickiego albo bajtka ruskiego ukrzywdzonym sam sobie z nim sprawiedliwość gwałtem czynił, [...] a od przełożonych [...] sprawiedliwości porządnie nie żądał *ProjektEgzek* 164].

【»władyka ruski«: władyka Russky archimandrita ... per translationem potest dici episcopus vel archiepiscopus *ReuchlinBartBydg* c6.】

b. *Dotyczący wiary prawosławnej, związany z wiarą prawosławną (31)*: Ale żony iego [*Aleksandra*] Heleny [...] koronować nie chcieli/ iż Ruskiej wiary była/ á nie chciała sie okrzyć ná nász krzeft/ wżákże ná zamku miała swoię káplicę obyczáiem Ruskim *BielKron* 401; W tym czáfu vmárła w Wilnie Helená Alexándrowá żoná/ ktora wielekroć vćiekáá do Moskwy/ ále iá zázwdy wrácano do Wilná/ w Ruskiej káplicy pochowaná. *BielKron* 410v; Biskup Wileńki [...] podác mi Ruskie ksiáski raczył/ ná kościół S. Rzymłki piáne *SkarJedn* A4, 363; [A gdy mu [*Andrzejowi Wereszczyńskiemu*] iuz było ósm lat [*matka*] o Dyáku mu się stáráá/ iákoby go Hrámoty Ruskiej náuczył *WerWiz* 106].

Wyrażenia: »Biesiednik ruski, księgi ruskie« = *księgi moralne papieża św. Grzegorza w przekładzie ruskim* [szyk 1:1] (1:1): [Rejestr:] Biefiednik Ruski. 82 [cf *Acceptant et nostrum Gregorium sanctum papam Romanum praecipue in libris Moraliū, quem translatum legunt et lingua eorum* (biefiednik) *quod valet concionantem, persuadentem vel praedicantem vocant.* *Miech* F2] *MiechGlab* *6v, **7.

»bożnica ruska« (1): [Rejestr:] Bożnicze Ruskie. 82. [Rutenorum vero metropolitanus est Kiowiensis [...] *habet subiectos wladicas et episcopos de ritu graeco in Moldavia et Valachia, [...] unum in Russia Chelmensem, alterum in dominio lithuanorum Vuladimiriensem, sive Brestensem* *Miech* F2] *MiechGlab* *6v.

»cerkiew ruska« (3): IWan Bazyli wielki Kładz Moskiewki/ dawszy Alexándrowi Krolowi Polłkiemu corkę śwá Helenę/ wzniósł nań walkę/ nálawszy sobie ktemu przyczynę/ iż iey cerkwie Ruskiej niezbudował w Wilnie *BielKron* 428v; *StryjKron* 717; ktoby koscioły katolickie Zbory Ewangelickie. Cerkwie Ruskie, Cmyntarze Groby y insze mieysca nabozenstwu Chrzescianskiemu, y pogrzebom naznaczone gwałtownie nachodziły [!] y tam osobom [...] łupiestwo, albo Vsilstwo czynił. Tedy [...] Vrząd Starosci [...] powinien takie^{go} gwałtu bronie y hamowac *ActReg* 17.

»kościół ruski« [szyk 5:3] (8): Powiedz kiedy Papież ktory/ rofkázował kościołom Greckim? Moskiewłkim? Ruskim? Indyjskim? *KrowObr* 19; Kázimierz ciągnął do Ruśi/ obległ Lwow/ ktory mu sie poddał zarázem/ tám wielkie fkarby pobrał w kościelech Ruskich. *BielKron* 374, 384v, 437; *SkarJedn* 364, d6, d7, [d9].

»ruskie nabożeństwo« (3): Artykuły błędow tych/ ktore się w Ruskim nabożeństwie náyduią. *SkarJedn* A*v [idem] 341, 381.

»ruskie pisma« [szyk 3:3] (6): Przez dziewięćflet [!] lat iáko y Ruskie písmá świadczą/ aż do Chrístofa Papieżá byli Grekowie z śwemi Pátryárchámi pod polłufzeństvem stolicy Rzymłkiej *SkarJedn* 161, A3v, 232 [2 r.], 275, 381.

»rozdziały ruskie« = *tzw. zaczęła, tj. rozdziały w Piśmie św. według obrzdku wschodniego, niezgodne z podziałem w Vulg* [szyk zmienny] (1): *WujNT przedm* 24; [A imo to wżytko y Ruskich rozdziałow/ ktore oni záčzáłami zowiá/ vzywamy/ kładác ie też ná kráiach [przekładu NT] *CzechNT* ++4].

»ruski zakonu greckiego« (1): SKirgáiło Olgerdowic [...] wiecey [!] był przychylny do rozmnożenia modł Ruskich Zakonu Greckiego/ niż do łzczepienia y vgruntowania powłzechney wiary Chrześciánłkiej Kościoła Rzymłkiego *StryjKron* 482.

»zbor ruski« (1): iákoż doštátecznie fię to z rozmaítých pílm y Hiłtoriy pokázác może/ iż nie tylko Greckie/ zbory/ ále y Azyátýckie/ Mácedońłkie/ Wołofłkie/ Rusłkie/ Mosłkiewłkie [...] nigdy żadney zwierzchności/ [...] Papielsłkiej/ nád łobą nie wyznawály. *NiemObr* 59.

Szereg: »ruski i grecki« [*szyk 1:1*] (2): á tobie Rusłki Narodzie/ pokázuiem/ áby fię nic dobrego w Kościele Rusłkim y Greckim/ y żadney napráwy w nim nie łpodziewał/ poki fię [...] z Przełozonym práwem łwoim z Piotrá S. namiestnikiem/ nie ziednoczył. *SkarJedn* 364, 275.

ALKa, DDJ